

7. Тезисы предвыборной программы ПКРМ по ключевым областям. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-democracy.md/ru/elections/parliamentary/20092/opponents/pcrm/>
8. Failed States Index 2013: Рейтинг несостоятельности государств мира 2013 года // Центр гуманитарных технологий Информационно-аналитический портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/06/25/6017>.

УДК 323.2:316.422 (478.9)

Рудяков П.М.

ПОСТРАДЯНСЬКА ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПАРАДИГМА МОЛОДОВИ ТА ЕЛЕМЕНТИ НЕСИСТЕМНО-АСИНХРОННОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В НІЙ

У статті розглянуто трансформаційно-модернізаційні практики у Молдові, проаналізовано їхні наслідки. Визначено специфіку національної моделі пострадянської трансформації. Зроблено висновок щодо її обмеженої результативності та несистемного характеру.

Ключові слова: модернізація, трансформація, молдовська модель, фактор Росії, Придністровський фактор, несистемність.

Рудяков П.М. Постсоветская трансформационная парадигма Молдовы и элементы несистемно-несинхронной модернизации в ней.

В статье рассматриваются трансформационно-модернизационные практики в Молдове, анализируются их последствия. Определена специфика национальной модели постсоветской трансформации. Сделан вывод о ее ограниченной результативности и несистемном характере.

Ключевые слова: модернизация, трансформация, молдавская модель, фактор России, Приднестровский фактор, несистемность.

Rudyakov P. The post-Soviet transformational paradigm in Moldova and the elements of unsystematic unsynchronous modernization in it.

This article discusses the practice of transformation and modernization in Moldova, their implications are analyzed. The specificity of the national model of post-Soviet transformation is determined. Was concluded about its limited effectiveness and non-system character.

Keywords: modernization, transformation, Moldovan model, factor of Russia, Transnistria factor, unsystematic nature.

Аналіз пострадянської трансформації у Республіці Молдова дає багатий, у всіх відношеннях корисний матеріал для вивчення, з одного боку, специфічних, унікальних факторів, з іншого, – таких, які підпадають під дію загальних правил і закономірностей, обумовлених досвідом нових незалежних держав. Ідеється як про індивідуальний, так і про колективний досвід у переході кожної із пострадянських держав окремо й усіх їх разом

до нового формату державно-політичного, соціально-економічного, культурного існування за умов включення до глобальної економіки та системи міжнародних відносин. А для деяких з них – ще й у висуненні на порядок дня державного розвитку та втілення в життя стратегії європейської інтеграції.

Так, зокрема, гадаємо, можливо вийти на рівень теоретичних узагальнень, поставивши під певний сумнів універсальність популярного не так давно підходу щодо того, що кожна країна, включаючи ті, котрі щойно проголосили державну незалежність, має достатній потенціал для модернізації, здійлив раз пересвідчившись у його амбівалентності. Шлях до модернізованої у відповідності з вимогами нового історичного часу державно-політичної, соціально-економічної, ціннісно-цивілізаційної моделі розвитку, до входження на нових засадах до регіональної та глобальної економічної системи виявився для нових незалежних держав Україні непростий і тернистий, позбавлений прямолінійної поступальності та суцільного, безупинного прогресу. Причини цього криються не лише у внутрішніх обставинах сучасного стану й історії кожної з пострадянських країн, а й у ситуації, яка складається навколо них, у сфері контекстуальних процесів, явищ, тенденцій. Дається визнаки ще й такий чинник, як вплив ціннісної парадигми. Для «кривка» до модернізованого майбутнього виявляється конче потрібний «дуже широкий консенсус на рівні цінностей», як визначає цю передумову модернізаційної парадигми Т. Парсонс [1, с. 142].

На зміну погляду, заснованому на розумінні модернізації як загального процесу, спільному для всіх країн та суспільств незалежно від ступеню розвитку кожного з них, приходить інший, який розрізняє модернізацію «первинну», ту, яка мала місце у розвинених європейських країнах та США, та «вторинну» або, як її ще інколи називають, «наздоганючу», тобто, ту, що її прагнуть і намагаються здійснювати країни менш розвинені й заможні. Він привертає до себе увагу, зокрема, тим, що виокремлює, з одного боку, не лише «плюси» «первинної» модернізації, а й її слабкі місця, недоліки, з іншого, – не лише «мінуси», негативи, а й достоїнства та здобутки модернізації «вторинної». На його основі виявляється можливим до певної міри розв'язати ще одну важливу дилему: зняти суперечність між традиційними та модернізованими

державами і суспільствами, виходячи з визнання присутності як у других, так і у перших, універсальних цінностей, які є домінуючими, фундаментальними й, до того ж, незмінними протягом тривалого часу, незалежними від конкретно-історичних обставин. Набуває вагомого значення й проблема ціни модернізації, насамперед, ціни соціальної, на яку раніше або зверталося дуже мало уваги, або не приділялося жодної уваги як до чогось вторинного й малозначущого.

Після проголошення державного суверенітету та незалежності на початку 1990-х років, їх міжнародного визнання і остаточного здобуття статусу нової незалежної держави – подій, які виявилися для Молдови історичними, епохальними, означенувавши собою справжній «розрив» історичного часу, – Республіка Молдова, так само, як інші нові держави з числа республік колишнього СРСР, зіткнулася з цілою низкою негативних явищ та проблем. Однією з найбільших і найважоміших з них виявилася проблема, пов’язана з необхідністю здійснення нагальної системної трансформації економічного, політичного, культурного буття на принципово нових фундаментальних засадах, окреслених передусім виборною демократією, яка прийшла на зміну однопартійній системі радянського часу, та ліберальною ринковою економікою, котра почала формуватися замість економіки планової. Потреба й доцільність невідкладного запуску трансформаційних перетворень диктувалися одразу цілою низкою факторів та обставин як об’ективного, так і суб’ективного характеру.

На переважно об’ективному, автономному від волі та прагнень суб’єктів характері модернізації варто наголосити окремо. Служним видається твердження, згідно з яким «модернізація суспільства є насамперед об’ективним процесом, що відбувається незалежно від політики, здійснюється в країні під впливом складного комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, які модифікують суспільні відносини» [2, с. 100].

Головним серед об’ективних стимулів модернізації у Молдові слід вважати фактор європеїзації як альтернативи пострадянському транзитивному станові осмисленої і оформлененої у вигляді державної стратегії європейської інтеграції, яка передбачає включення, нехай поки що на більшою мірою ініціативних засадах, ніж на ґрунті конкретного

практичного інтересу з боку партнерів, до інтеграційного проекту в рамках Європейського Союзу. Невідкладово і вкрай показово у цьому зв'язку, що модернізація в економічній галузі в Молдові, так само, як і в переважній більшості інших нових незалежних держав з числа колишніх республік СРСР пішла, в основному, за так званою адаптивною моделлю, тобто на основі прямого некритичного запозичення в третіх країнах, переважно – членах Євросоюзу, технологій, у тому числі – застарілих або таких, які вже досягли рубежу морального старіння.

На противагу стратегії європеїзації як стимулюючого фактору вагомим стримуючим фактором для всіх без винятку модернізаційних процесів і тенденцій виявився фактор Придністров'я, зумовлений виникненням, ескалацією та наступною консервацією на території Молдови «замороженого» конфлікту між центром та одним із регіонів, наслідком якого виявилася поява в межах державного простору Молдови особливого терitorіально-виробничого сегменту з характерними для нього криміналізованістю і повним виокремленням з міжнародно-правового поля та зони цивілізованих торгівельно-економічних відносин, побудованих на засадах СОТ. Конфлікту, який, до того ж, набув помітного міжнародного резонансу, перетворившись на один з проблемних вузлів регіональної та європейської зовнішньої політики та політики безпеки.

Наявність придністровсько-молдовського конфлікту, разом з іншими негативними чинниками, такими, зокрема, як складні процеси формування національної ідентичності, геополітичного вибору й зумовлена ними хронічна політична нестабільність, призвела, по-перше, до того, що центральна влада у Молдові так і не змогла стати достатньо сильною й установити контроль над усією державною територією, по-друге, до того, що ввесь новий молдовський державний проект виявився аморфний, нездатний працювати хоча б відносно чітко й ефективно. У такий спосіб, національну модернізаційну програму, нехай більшою мірою декларативну й умоглидну, ніж конкретну й реалістичну, було із самого першого дня позбавлено двох з найнеобхідніших передумов. Заповнити утворену внаслідок цього лакуну не було ні чим, ні як.

Ще одним негативним чинником, без урахування якого вкрай важко зрозуміти й належним чином оцінити як загальну ситуацію в Молдові, так і трансформаційно-modернізаційну парадигму її функціонування, слід, на

нашу думку, вважати обмежену суб'єктність нового актора системи міжнародних відносин або й в окремих випадках її – суб'єктності – нову відсутність. Нова незалежна держава в перші роки й десятиліття її існування опинилася у ролі частини нової периферії, за контроль над якою відбувається дедалі гостріша та жорсткіша конкуренція двох різних геополітичних центрів: старого – Росії – та нового – Європейського Союзу, зокрема, Румунії як його члена. Причому, відбувається в ситуації асиметрії центрів впливу, за умов, коли «Росія – це реальність, а Європа, Захід – лише геополітичний концепт» (Р. Каплан).

Ч. Дарвін небезпідставно називав конкуренцію невід'ємною складовою еволюції, слушно вважаючи, що без неї еволюційні процеси відбуваються значно більш повільно та менш ефективно. В даному випадку, проте, конкуренція між Москвою та Брюсселем, відіграючи, безумовно, й певну позитивну роль для економіки, соціальної, гуманітарної сфери Молдови, створювала для Кишинева ще й чимало додаткових проблем і ускладнень. Інтерес з боку інших держав та міждержавних утворень – причому, не лише ЄС та Росії, – які прагнули, скориставшись моментом, розширити ринки збуту своїх товарів і послуг, а також змінити геополітичні позиції на пострадянському просторі, не сприяв модернізації Молдови.

Не менш нагальним імперативом доби виявилася модернізація державно-політичного, соціально-економічного життя, спрямована на формування якісно нової моделі державного, національного, суспільного, індивідуального розвитку. При цьому, якщо у ході трансформаційних процесів особливих проблем та труднощів практично не виникало, вони увесь час суворенного існування Молдови ішли по висхідній траекторії цілком природно, то для процесів модернізаційних існували серйозні перешкоди зумовлені радянським спадком у галузі суспільно-політичних відносин, торгівельно-економічній сфері, сфері демократії, прав людини, свободи слова й думки та ін.

1990–1999 рр. в історії всіх без винятку нових незалежних держав, які з'явилися на пострадянському просторі, в тому числі і в Республіці Молдова, виявилися періодом глибокого економічного падіння на фоні обвалної дезінтеграції державно-політичного простору колишнього СРСР, супроводжуваного розривом кооперативних зв'язків між суб'єктами

господарювання колишніх радянських республік та розпадом единого ринку. Масштаб цього падіння та його руйнівні наслідки, носилені й ускладнені несприятливою зовнішньою економічною та політичною кон'юнктурою, а також внутрішнім конфліктом у Придністров'ї, зробили будь-які спроби модернізаційних змін і перетворенъ практично нездійсненими. Країну було поставлено на межу виживання, про вдосконалення в будь-якій сфері не могло бути й мови.

За радянський період її історії Молдова зробила помітний крок уперед, піднявшись у своєму економічному та культурному розвитку. Одним з підтвердень цього може служити факт, що в республіці відбулася індустріалізація, а також тісно пов'язана з нею урбанізація (зростання частки міського населення тривало у Молдавській Радянській Соціалістичній Республіці аж до самого розпаду СРСР, і у 1991 р. воно сягнула показника в 47%). З відсталої, повністю аграрної місцевості МРСР протягом кількох десятків років перетворилася на сучасну аграрно-індустріальну республіку.

Зі здобуттям незалежності ситуація докорінно змінилася, причому, в гірший бік. Якщо під першим етапом пострадянської модернізації розуміти ринкову трансформацію, яка стартувала в усіх нових незалежних державах на початку 1990-х рр., то її в Молдові, як і в інших колишніх республіках СРСР, було розпочато з впровадження в економіку інститутів та управлінських практик, запозичених з досвіду країн з міцною традицією ринкової економіки, насамперед, Західної Європи та США, а також зі зміни форми власності з державної на приватну й акціонерну. Швидкого позитивного ефекту це не дало: нові інститути вкрай погано взаємодіяли з успадкованими від планової економіки моделями і традиціями управління та структурами господарювання. Далося взнаки й надзвичайно активне поширення корупції, зокрема, в економічній сфері. Замість очікуваного підйому діло дійшло до глибокого економічного спаду.

Обставини склалися таким чином, що Молдова потрапила до кола тих країн з числа колишніх радянських республік, хто постраждав від спаду найбільшою мірою (разом з Україною, Грузією, Вірменією та деякими іншими). Фізичний обсяг ВВП скротився у Молдові порівняно з 1989 р. більше ніж удвічі. Ні про яку модернізацію чи навіть якісь окремі її елементи мова за таких умов іти не могла. Нова незалежна держава на

берегах Дністра і Прута в перші роки свого суверенного існування не модернізувалася, а, навпаки, помітно деградувала, зосереджуючи практично всі зусилля на боротьбі за виживання.

Перший модернізаційний план республіканської влади у вигляді програми переходу до регульованої ринкової економіки від 21 листопада 1990 р. на період 1992–1995 рр., який передбачав здійснення прориву до справжнього ринку за півтора-два роки, по суті, провалився. Більшість з того, що було цим планом передбачено, виходячи з принципів монетаризму та рекомендацій від МВФ, так і не вдалося втілити в життя ні тоді, ні пізніше. Це стосувалося навіть приватизації. Її було задумано здійснити за трьома державними програмами: на 1993-1994, 1995-1996, 1997-1998 рр. За час реалізації перших двох з них було завершено масову приватизацію за «бони національного надбання», їй у національній економіці почав домінювати приватний сектор, частка якого у створенні ВВП сягнула 55%. Третя програма мала стратегічне значення для економіки. Вона мала здійснюватися вже не за бони, а за грошові кошти, проте виконати заплановане не вдалося. Зіграла свою роль низка факторів, зокрема, корупція, яка у ході приватизації набула загрозливих розмірів, перетворившись на реальну загрозу національній безпеці. Дворічну програму довелося продовжити на 1999–2000 рр., потім – на ще пізніший час. Процес роздержавлення тривав і в 2011-2012 рр. Очікуваний фінансовий ресурс до національної економіки так не надійшов, що, зрозуміло, негативно вплинуло й на перспективи модернізації.

Всупереч недолікам та прорахункам, реалізація приватизаційних програм у Молдові у 1990-ті – на початку 2000-х рр. дала змогу досягти радикальної зміни форми власності: було роздержавлено 60% промислового потенціалу та понад 80% підприємств малого бізнесу, що, бодай теоретично, створило передумови для більш ефективного господарювання.

Структурні зміни відбулися і в галузі сільського господарства. Тут було заплановано й реалізовано проект «Земля», розрахований до 2005 р. (за фінансової допомоги американського агентства USAIL). Проектом було передбачено ліквідацію державних господарств та ферм з наступним розподілом земельних угідь між господарствами приватної форми власності та фермерами. Проект «Земля» було втілено в життя, проте, як і

в промисловості, зміна форми практично не вплинула на зміст: імпульсом для модернізації він не став. Незважаючи на прийняття численних цільових урядових програм, таких, приміром, як «Молдавське село», «Стратегія розвитку агро-продовольчого сектору на період 2006–2015 рр.», добитися кардинальних позитивних зрушень у сільськогосподарському виробництві не вдалося. Ситуація у цій сфері в Молдові була і залишається скрутною. Подолати кризу, яка охопила галузь після розпаду СРСР, і втрати молдовськими виробниками сільськогосподарської продукції значної частини загального радянського (згодом – російського) ринку виявилося не під силу. Серйозно конкурувати з європейськими фермерами за вихід на ринок Європейського Союзу й інших країн Європи та світу молдовським фермерам поки не до снаги.

«Загалом у перше десятиліття незалежності Молдові не вдалося вийти на траєкторію сталого розвитку. Реформи в економіці країни супроводжувалися глибоким спадом в усіх сферах господарської діяльності та різким падінням життєвого рівня населення» [3, с.126], – роблять висновок автори колективного дослідження РАН, присвяченого аналізові досвіду нових незалежних країн, і з ним важко не погодитися.

Перші роки нового тисячоліття – 2000-2007 рр. – стали в Молдові роками економічного підйому. Втім, і в цей період країна зіткнулася із серйозними проблемами, які не давали змоги запустити проект модернізаційних перетворень на повну потужність. Однією з них став гострий дефіцит як власних фінансових ресурсів, так і іноземних інвестицій, критично необхідних для модернізації економіки. Прийнята урядом «Стратегія Республіки Молдова із залучення іноземних інвестицій та просування експорту на період 2006-2015 рр.», хоча і забезпечила певне зростання інвестицій (2008 р. – рекордний річний показник в 707 млн.дол. США загалом за двадцять років – 1738,5 млн. долю. США), перелому в ситуацію не внесла. Забезпечити додатковий прилив ресурсів для здійснення нових кроків на шляху модернізації за рахунок цієї державної програми не вдалося.

У 2009 р. вплив глобальної фінансової кризи докорінно змінив тенденції, які сприяли зростанню економіки Молдови та її модернізації. Надзвичайна залежність від зовнішніх чинників далася взнаки, що світова криза спричинили кризу в молдовській економічній та соціальній сферах.

Істотне зниження зачепило практично всі макроекономічні показники. Падіння ВВП у 2009 р. склало 6%. Природно, що за таких умов ні про яку активізацію планів з модернізації економіки та інших сфер державного й суспільного життя не могло бути й мови. Ситуацію ще більшою мірою ускладнила, погіршила й загострила політична криза, активна стадія якої розпочалася в Молдові саме в 2009-2010 рр.

Поширеним є визнане значною кількістю фахівців, хоча й не безспірне, засноване на ідеях структурного функціоналізму Т.Парсонса з його трьома «ідеальними» типами суспільств, які в ідеалі мали б поетапно змінювати один одного [4, с.812–822], розуміння поняття «модернізації» як макропроцесу переходу від передмодерного суспільства до суспільства модерного й постмодерного, від традиційного (аграрного) – до індустриального та постіндустриального. Особливий акцент, при цьому, робиться на тому, що модернізація передбачає досягнення більш високого, ніж на попередньому етапі, рівня розвитку. Спираючись на нього і виходячи з того, що модернізація за будь-яких умов та обставин мала б призводити до переходу з певної нижчої стадії до стадіївищої, доведеться констатувати, що у Молдові за понад двадцять років незалежності нічого подібного не сталося, жодного переходу, який можна було б кваліфікувати як позитивний, не відбулося, відтак, вести мову про повноцінну модернізацію не доводиться. Певні модернізаційні елементи, безумовно, мали місце, проте до системної модернізації справа так і не дійшла.

Відомий погляд, згідно з яким приймається як аксіома розмежування понять «модернізація» та «трансформація», яке ґрунтуються на розумінні першого як поліпшення, прогресивного руху до чогось вищого і кращого, тоді як другого – як змін, котрі не передбачають ані загального прогресу, ані часткового покращення [5]. Якщо під економічною модернізацією розуміти інтенсифікацію процесу соціально-економічного відтворення, яке досягається завдяки диференціації праці, енергетичного оснащення виробництва, перетворення науки на виробничу (економічну) силу, розвиток раціонального управління виробництвом, а під модернізацією політичною – створення певних політичних інститутів, які б забезпечували реальну участь населення у владних структурах, гарантуючи вплив народних мас на ухвалення конкретних державних рішень та їхню реалізацію, – то модернізаційну модель у Молдові слід вважати такою,

котра лише починає вимальовуватися, пробиваючись поодинокими паростками крізь хащі стихійної трансформації.

Жодної системності, при цьому, не спостерігається, і це дається взнаки, гальмуючи модернізаційні інтенції, нівелюючи модернізаційні зусилля. Системність модернізації, як свідчить світовий досвід загалом і досвід успішних країн Центральної Європи та Балтії зокрема, стимулює поступ, прогрес. Несистемність, навпаки, не стимулює. Безсистемність виключає саму можливість поступу як таку. «Внаслідок модернізації суспільство оновлюється системно. Зростає ефективність влади на основі раціоналізації владних структур та форм їхньої взаємодії; відбуваються структурні зрушенння в економіці, політиці, законодавчому полі, культурі, системах освіти, науки, виховання, гарантується права і свободи особистості, що забезпечує активну участь громадян у суспільному житті», – наголошують М. Михальченко та В. Андрущенко, характеризуючи ідеальну, на їхній погляд, модель модернізації суспільства [6, с.87]. Нічого подібного в Молдові не спостерігалося. Певні позитивні зрушенння у політичному та громадському житті не супроводжувалися економічними реформами достатніми за обсягом, ефективністю, соціальною спрямованістю; процес демократизації перманентно пригальмовував і збивався на манівці; ідея правової держави залишалася на рівні гасел та декларацій.

Трансформація у Молдові не переросла у модернізацію, не була доповнена її поглиблена нею. Елементи модернізаційної моделі державного та суспільного розвитку коли й мали місце, то виключно в окремих сегментах і навіть мікросегментах різних сфер життя. Прикладом тут міг би служити запущений наприкінці вересня 2014 р. Міністерством охорони здоров'я РМ пілотний проект реформування (по суті – модернізації) в галузі охорони психічного здоров'я. Грант у розмірі 6 млн. дол. США виділило на це Швейцарське агентство розвитку та співпраці.

Якщо дивитися не на секторально-сегментному, а на загальному рівні, то головними здобутками трансформації у Молдові, так само, як і в інших нових незалежних державах-республіках колишнього СРСР, стали перехід до ліберальної ринкової економіки та впровадження багатопартійної системи на засадах політичного плюралізму. Разом з тим, загальний зміст перетворень мав характер трансформаційного падіння, а не

підйому, як це мало б бути, якби національний модернізаційний проект вдалося запустити на повну потужність (дехто з дослідників схильний кваліфікувати ситуацію, використовуючи визначення «трансформаційний шок» – (7, с. 121).

Можна погодитися з точкою зору, згідно з якою ліберальні інституціональні реформи першої половини 1990-х рр. не здійснили позитивного впливу ані на економічну модернізацію Молдови, ані, бодай, на модернізацію технологічну. Кардинальні інституціональні зрушення, які докорінно змінили відносини власності та загалом усю соціальну реальність у постсоціалістичних суспільствах, виявилися надто слабко поєднані з технологічними зрушеннями модернізаційного спрямування. Процес поширення нових постіндустріальних технологій, який набув глобального масштабу, хоча й поширився на колишні республіки СРСР проте у більшості випадків не дав змоги скористатися цим ресурсом для досягнення високого рівня модернізаційних перетворень, на якому перебувають нині розвинені країни Європи та США. Молдова у цьому відношенні є яскравим підтвердженням загальної тенденції. Її відставання в галузі науково-технічних та високих технологій та загалом науково-технічного потенціалу від провідних країн Заходу після здобуття незалежності лише збільшилося, набувши критичного вигляду.

У ситуації динамічної рівноваги між національними проектами, з одного боку, модернізації, з іншого, – консервації статус-кво, яка склалася у Молдові на початку 1990-х рр., молдовські політичні еліти, на рівні гасел та декларацій обравши, нібито, модернізаційний шлях, у сфері практичних дій послідовно проводили консервативну політику. Втім, окремі поодинокі спроби здійснення модернізаційних перетворень час від часу реалізовувались, хоча й з різною долею успіху. До цього молдовську владу спонукали, гадаємо, три фактори. По-перше, вплив ззовні, з боку ЄС (в той час ще – Європейських Економічних Співтовариств) загалом і Румунії зокрема. По-друге, «фактор Придністров’я» як загроза на невизначений час опинитися під вирішальним впливом Росії. Нарешті, по-третє, фактична об’єктивна неможливість за нових історичних умов та політико-економічних обставин зберігати соціально-економічний та суспільно-політичний лад, успадкований з часів соціалізму та планової економіки, заснованої на державній власності на засоби виробництва.

Всупереч тому, що у складі СРСР Молдова належала до кола найменш розвинених з огляду на такий показник, як внутрішній валовий продукт на душу населення, республік, нова незалежна держава одержала від колишньої «метрополії» у вигляді «спадку» відносно солідний потенціал яки можна було б використати для здійснення модернізаційних кроків. Водночас головні надії на забезпечення ресурсами для здійснення модернізації у Молдові покладали на міжнародну співпрацю.

Уся новітня історія Молдови доби державної незалежності є, по суті, історією діалектичного поєднання двох прямо протилежних тенденцій: з одного боку, звільнення від радянського спадку (як шляхом свідомої відмови від його елементів як від морально застарілих, так і внаслідок його природної амортизації), з іншого, – його «спадку» – активне використання, супроводжуване поступовим зниженням ефективності.

Після розпаду СРСР нова Молдова отримала досить розвинену, хоча й обмежену лише окремими галузями промисловість (харчова, легка та деякі ін.), цілком конкурентне сільське господарство, сформовані системи освіти, науки, охорони здоров'я, дієздатну систему соціального захисту та соціальної допомоги.

Як свідчить світовий досвід, процес модернізації за будь-яких умов та обставин не лише суттєво залежить від національної історичної традиції, а й багато в чому визначається нею. Окрім радянського минулого, Молдова на момент здобуття незалежності мала тривалу, міцну, плідну традицію власної національної державності. Щоправда, спроби використати її в модернізаційних проектах виявилися марними, передусім, через те, що власну молдовську традицію було поставлено в крайні у затінок традиції спільнотного буття й спільної історичної долі з Румунією. Уніонізм поступово захопив громадсько-політичну ініціативу, й ця обставина домітно вплинула на перебіг модернізаційних процесів.

Обставини всередині країни та навколо неї склалися в такий спосіб, що модернізація у Молдові набула вкрай далекого не лише від ідеального, а й від прийнятного, помітно урізаного, редукованого вигляду. Загалом молдовську модернізацію можна вважати модернізацією з великою долею умовності. Для її кваліфікації більшою мірою підходить термін «трансформація» або «трансформація з елементами модернізації».

Внаслідок дії низки об'єктивних факторів різного порядку та об'єктивних чинників модернізація у Молдові набула характеру «наздоганяючої». Діалектика такої модернізації полягає в тому, що вона зосереджується на подоланні відставання від держав, які вже форсовано перетворюються або й уже перетворилися з індустриальних на інформаційні.

Молдовська модернізаційна модель, з одного боку, є національно своєрідною й у чомусь неповторною, унікальною, з іншого – має достатню кількість ознак та особливостей, які в їхній сукупності дозволяють включати її до певного модельного ряду, характерного для низки нових незалежних держав Східної Європи та Кавказу. Цю модель можна характеризувати як мобілізаційну та неорганіану.

Загальний стан справ у країні на сьогоднішній день далекий як від позитивного, так і від повністю стабільного. Для його характеристики найчастіше й найнаполегливіше використовується категорія «кризовий», і з такою оцінкою важко сперечатися. «Чверть століття після розпаду Радянського Союзу радянська спадщина знаходить своє виявлення не лише в *деградації* (виділено нами – П.Р.), а й у корупції, яка в Молдові є найбільш важливим аспектом політичного життя – слушно зазначає експерт-аналітик групи стратегічного аналізу «Stratfor» Р. Каплан. – Є ще Придністров’я, місцевість на березі Дністра, яка офіційно є частиною Молдови, але з більшістю російськомовного населення..., Придністров’я, з невизначенним правовим статусом, є раєм для контрабандистів... Ситуація в Молдові нагадує темну політичну ситуацію в Югославії... напередодні розпаду країни в останнє десятиріччя минулого століття» [8].

Стверджувати, що модернізація в Молдові відбулася або, бодай, відбувається, набираючи обертів, було б, як вважає більшість експертів та спостерігачів як усередині країни, так і за її межами, аж надто сміливо й, до того ж, не дуже переконливо. Показово у цьому плані, що 19 вересня 2014 р. сенатори Дж. Маккейн та Р. Джонсон, члени Комітету зі зовнішніх зв’язків Сенату США, на зустрічі з головою Ліберально-демократичної партії Молдови В. Філатом у Вашингтоні підтвердили підтримку з боку їхньої країни «зусиль з модернізації Молдови», акцентувавши, в такий спосіб, незавершеність модернізаційних перетворень у новій незалежній державі на пострадянському простору.

Одним з ключових є питання стосовно суб'єкта або суб'єктів модернізації. З досвіду інших країн відомі випадки, коли модернізація здійснювалася згори (влада), теоретично можливі варіанти здійснення модернізаційних змін знизу (суспільство, народ). У Молдові практично все, що можна так чи інакше підвести під поняття модернізації походило ззовні, тобто ініціювалося та з'являлося у вигляді допомоги від Європи.

Трансформаційні процеси в Молдові практично не позначилися на корупції, її рівень залишається високим. Цей факт не дає підстав вважати республіку одним із тих суб'єктів системи міжнародних відносин з кола нових незалежних держав, які подолали корупційний тягар і вийшли на новий рівень функціонування державного апарату та суспільних інститутів. Про це останнім часом дедалі більше говорять різні представники Європи, а також США. Так, наприклад, посол Сполучених Штатів у Республіці Молдова У.Мозер, виступаючи в передачі «Без міфів» на молдовському телебаченні прямо заявив, що, на його думку, в Молдові «проблем з корупцією ще більш, ніж достатньо» [10].

Політична модернізація в Молдові була спрямована передусім на перехід від одно- до багатопартійної системи. І це вдалося зробити, хоча питання щодо того, в якій мірі нині діюча політична система в країні є ефективною, залишається відкритим. Одним з вагомих сегментів політичної модернізації є робота з усунення з молдовської політики російського фактора, і в цьому відношенні успіх, дійсно, можна вважати досягнутим. Російський фактор для молдовської політики виступає переважно як антимодернізаційний передусім через те, що спрямований проти євроінтеграційної стратегії, покладеної у підґрунтя державного розвитку Республіки Молдови.

Економічну модернізацію навряд чи можна вважати успішною. Безумовним негативом, при цьому, виявилося те, що національна економіка Молдови у ході приватизації й внаслідок неї набула характеру олігархічної. Основні національні багатства та механізми розподілу прибутку від їх використання сконцентровано в руках двох-трьох осіб.

Фактор Придністров'я, хоч і є чинником, який насамперед здійснює вплив на політичні процеси, а також на національну безпеку, позначається і на соціально-економічному становищі Молдови, ускладнюючи його та створюючи додаткові загрози й виклики. Є, гадаємо, достатньо підстав для

того, щоб розглядати цей фактор як одну із стримуючих обставин, котра не дозволяє запустити на повну потужність процес економічної модернізації у державі.

Приватизація у Молдові тривала не один рік, й триває досі. Оцінки того, якими виявилися її наслідки, висловлюються різні, проте спільним для більшості з них є погляд, згідно з яким приватизаційна кампанія, коли подивитися на неї під кутом зору якісного оновлення економіки та її соціального виміру, загалом не дала очікуваного результату, не сприяла модернізації, перетворивши об'єкти, котрі перейшли з державної власності у приватну, на джерело збагачення невеликої купки людей та груп практично без жодного позитивного впливу на загальну соціально-економічну ситуацію в країні.

Приватизаційні процеси у Придністров'ї з огляду на захист національних економічних інтересів виявилися найбільш проблемними та провокативними. Саме приватизаційне поле перетворилося на один з головних майданчиків конкурентної боротьби між російським, європейським та національним молдовським капіталом. Останній, при цьому, як найбільш слабкий з усіх трьох, виступав, як правило, у ролі молодшого партнера, намагаючись використати в якості компенсаторного чинника, здатного забезпечити йому хоча б відносну конкурентну перевагу, адміністративний та політичний ресурси. Подеколи це вдавалося, хоча у більшості випадків – ні.

У контексті нашої теми показовим є висновок авторів зазначеного вище дослідження Інституту економіки: «модернізаційний імпульс від Росії, який виражається у появі нових технологій та виробництв, у країнах Співдружності поки невеликий... Російський фактор у розвитку країн виявляється, передусім, у відновленні та розвитку традиційних виробництв... Росія ретранслювала коливання світової кон'юнктури на економіку більшості країн СНД в періоди як підйому, так і падіння» [9, с. 32].

Однією з пріоритетних форм відновлення та розвитку, про які йдеться, в Молдові й не лише в ній стала приватизація російським капиталом об'єктів на її території. Головне стратегічне придбання Росії у Придністров'ї це – Кучурганська ГРЕС, яка в середині 2000-х рр..перейшла у власність PAO «ЕЕС Росії». З боку офіційного Кишинева ця трансакція

не одержала чіткого й однозначного визнання законності. Навіть більше того: у молдовських політичних колах з кожним роком зростає незадоволення подібним перебігом подій, спротив російській економічній експансії, які час від часу виплескуються у публічну площину. Хиткість позицій російського капіталу, якому після 2000-го р. вдалося одержати значну частину власності у Придністров'ї, помітно посилилася після невдалої спроби Кремля у жовтні 2005 р. навязати безпосереднім учасникам процесу врегулювання придністровсько-молдовського конфлікту модифікований варіант відомого «Меморандуму Козака», запропонованого вперше ще 2003 р. Внаслідок такого розвитку подій подальший наступ Росії з метою придбання нової власності в регіоні, а також створення належних гарантій для вже здобутої російським капіталом власності опилися перед цілою низкою викликів та ризиків.

Отже, станом на сьогоднішній день пострадянська трансформація продовжує визначати більшість змін і перетворень, які відбуваються у Молдові під впливом змінюваних внутрішніх та зовнішніх обставин, а також об'єктивної потреби переходу до від морально застарілої до сучасної моделі розвитку. Модернізаційні елементи, якщо й присутні в ній, то у несистемному вигляді, і ця обставина створює серйозні перешкоди на шляху кардинальної модернізації державно-політичного устрою та соціально-економічного ладу за провідними європейськими зразками, які довели свою ефективність. Трансформаційна парадигма зберігає у Молдові домінуюче становище, передумов та ресурсів для її заміни на парадигму модернізаційну бракус.

Використані джерела та література:

1. Parsons T. The Evolution of Societies. – Englewood Cliffs, 1966. – Р. 142.
2. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації: / Аналітична доповідь / за ред. Я.В.Жаліло. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2012. – 136 с.
3. Социально-экономическое развитие постсоветских стран: итоги двадцатилетия / Сборник статей под ред. Н.Л.Леонова. – М., ИЭ РАН, 2012. – 256 с.
4. Парсоне Т. О социальных системах / Т. Парсонс / Пер. с англ. – М. : Академический проект, 2002. – 864 с.
5. Мартынов А. Модернизация как трансформация. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.analyticsmz.ru; Побережников И.В. Модернизация: теоретико-методологические подходы // Экономическая история. Обозрение. – Вып.8. – М., 2002. – С.46; Шпилев Д.А. Трансформация и модернизация в современном

- коммуникативном обществе / Д.А. Шпилев. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.civisbook.ru/files/File/Shpilev.pdf та ін.
6. Михальченко Н. Украина разделенная в себе: от Леонидии к Виктории / Н. Михальченко, В. Андрушенко. Изд. второе, дополненное; пер. с укр. – Т.П. – К. : ИПиЭНИ имени И.Ф. Кураса НАН Украины, 2012. – 556 с.
7. Социально-экономическое развитие постсоветских стран: итоги двадцатилетия. – М. : ИЭ РАН, 2012. – С. 32.
9. Каплан Р. Почему Молдова очень важна? Пер. с англ. – Електронний ресурс www.allmoldova.com. – 11.07.2014.
10. Цит. за: Електронний ресурс www.ava.md. – 13.09.2014 р.

УДК 327.7+339.9(476)

Богданович И.И.

РЕСПУБЛІКА БІЛОРУСЬ: ПОЗИЦІОНУВАННЯ МІЖ СХОДОМ ТА ЗАХОДОМ

Стаття присвячена питанням позиціонування Республіки Білорусь у її відносинах з основними зарубіжними партнерами з Заходу та Сходу. Розглянуто теоретичні аспекти участі держави в системі сучасного міжнародного економічного партнерства. Досліджено практику розвитку зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних контактів Республіки Білорусь з своїми основними партнерами. Наведено окремі пропозиції щодо подальшого позиціонування Білорусі між Сходом та Заходом.

Ключові слова: міжнародні відносини, Республіка Білорусь, міжнародна торгівля, експорт, імпорт, прямі іноземні інвестиції, Схід та Захід в міжнародних відносинах.

Богданович И.И. Республика Беларусь: позиционирование между Востоком и Западом.

Статья посвящена вопросам позиционирования Республики Беларусь в ее отношениях с основными зарубежными партнерами с Запада и Востока. Рассмотрены теоретические аспекты участия государства в системе современного международного экономического партнерства. Исследована практика развития внешнеполитических и внешнеэкономических контактов Республики Беларусь со своими основными партнерами. Приведены отдельные предложения относительно дальнейшего позиционирования Беларуси между Востоком и Западом.

Ключевые слова: международные отношения, Республика Беларусь, международная торговля, экспорт, импорт, прямые иностранные инвестиции, Восток и Запад в международных отношениях.

Bogdanovich I. Belarus: positioning between East and West.

The article is devoted to the positioning of the Republic of Belarus in its relations with key foreign partners from the West and the East. The theoretical aspects of state participation in the system of modern international economic partnership are considered. There are studied the practice of the development of foreign policy and foreign economic relations of the Republic of Belarus with its major partners. Also are given certain suggestions with regard to further positioning of Belarus between East and West.

Keywords: international relations, Republic of Belarus, international trade, export, import, foreign direct investment, the East and the West in international relations.